

ITALIJANSKI NACIONALIZEM IN IREDENTIZEM – VALILNICA ZA KASNEJŠI NASTANEK OBMEJNEGA FAŠIZMA

Salvator ŽITKO

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Koper, Garibaldijeva 18, 6000 Koper, Slovenija

e-mail: salvator.zitko@gmail.com

IZVLEČEK

Prispevek nudi vpogled v italijanske družbeno-politične razmere v desetletju pred prvo svetovno vojno, predvsem pa v posamezne faze italijanskega iredentizma in nacionalizma, ki sta v svojem kontinuiranem odnosu z imperializmom, prepojenim s principi nacionalnih teženj po priključitvi »neodrešenih dežel«, tradicijo »risorgimenta« v zaključni fazi s politiko »sacro egoismo«, privedli v vojno proti Avstro-Ogrski.

Na območju Tridentinske, Istre in Trsta so se oblikovale specifične oblike iredentizma, razpete med težnjami liberalno-nacionalnih krogov, krogov izobraženstva v okviru revije »La Voce«, kakor tudi ekstremističnih protislovanskih tendenc Ruggera Timeusa-Faura, ki se je v duhu novega, agresivnega italijanskega nacionalizma zavzemal za veličino Italije in njeno prevlado na Jadranu.

Ključne besede: iredentizem, nacionalizem, etnično-nacionalni konflikti, fašizem

NAZIONALISMO E L'IRREDENTISMO ITALIANO - L'INCUBATRICE DEL POSTERIORE FASISMO AL CONFINE ORIENTALE

SINTESI

Nel contributo si presenta lo sguardo sulla situazione politico-nazionale in Italia nel decennio che precede la prima guerra mondiale, in particolare le singole fasi dell'irredentismo italiano, che a causa del loro rapporto costante con l'imperialismo, carico di aspirazioni nazionalistiche riguardanti l'annessione delle »terre irredente«, della tradizione del Risorgimento e, nella fase conclusiva, con la politica del »sacro egoismo«, contribuirono a portare l'Italia in guerra contro l' Austria-Ungheria.

Negli ambienti del Trentino, Trieste e l'Istria si creava lo sviluppo delle forme dell'irredentismo specifico, disteso tra le tendenze dei circoli liberal-nazionali, degli intellettuali attorno alla rivista »La Voce« e alle tendenze estremiste antislave di Ruggero Timeus-Fauro, che nell'ambito dello spirito del nuovo, aggressivo nazionalismo italiano s' impegnava per la creazione della Grande Italia e la sua supremazia nell'Adriatico.

Parole chiave: irredentismo, nazionalismo, conflitti etnico-nazionali, fascismo

UVOD

Ob vprašanju, kaj sta konkretno pomenila iredentizem in nacionalizem v Italiji po njeni združitvi, Giovanni Sabbatucci ugotavlja, da stojimo pred dvema dokaj različnima realnostima, ki sta si pogosto dokaj nasprotujoči. Po eni strani iredentističnega gibanja, ki je nastalo pod pritiskom demokratičnih in republikanskih sil in je vedno predstavljalo pomembno komponento levece, le-te niso dolgo obvladovale. Tako je to gibanje sčasoma nedvomno postajalo desno usmerjeno. Hkrati Sabbatucci ugotavlja, da je vprašanje odnosov med iredentizmom in nacionalizmom vstopalo v pomemben in polemičen problem odnosov med starim nacionalizmom *risorgimenta* demokratičnega in mazzinijanskega izvora in nedemokratičnim, imperialističnim nacionalizmom iz začetka 20. stoletja, ki je bil temeljnega pomena za nastanek ideološko-političnega sistema predfašistične in fašistične Italije. Ta splošni problem, pripominja Sabbatucci, je že vrsto let v središču pozornosti zgodovinarjev, vendar ni bil nikoli doslej zadovoljivo obdelan. Medtem, ko je eden od obeh fenomenov – nacionalizem – glede bibliografije dokaj dobro predstavljen, pa je pri vprašanju iredentizma položaj drugačen: veliko je lokalnih zgodovinskih in delnih obravnav, ki pa so skoraj vse dvomljive kvalitete, redka pa so dela, ki bi se spoprijela s kompleksno problematiko (Sabbatucci, 1970, 469).

Obsežna literatura o tej problematiki naj bi imela po mnenju Almeriga Apollonia, avtorja sicer dveh obsežnih del o obmejnem fašizmu (*Dagli Asburgo a Mussolini. Venezia Giulia 1918-1922*, Istituto Regionale per la Cultura Istriana, 2001 in *Venezia Giulia e fascismo 1922-1935. Una società post-asburgica negli anni di consolidamento della dittatura mussoliniana*, Gorizia 2004) to napako, da jemlje preveč resno in dobesedno izjave »protagonistov«, tako z območja Italijanskega kraljestva kot Avstrijskega primorja. Sčasoma so po njegovem ti argumenti zastareli; zgodovinopisju levece je ustrezalo, da je iredentizem označevala kot valilnico za kasnejši nastanek »obmejnega fašizma«, kar kaže na pomanjkanje ustreznih študij oziroma potrebo po kritični in dokumentirani reviziji celotne problematike (Apollonio, 2007, 348). Avtor sam na določen način to stališče utemeljuje v svojem najnovejšem delu z naslovom: *La »belle époque« e il tramonto dell'impero asburgico sulle rive dell'Adriatico (1902-1918)*. Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia, Trieste, 2014, kjer v drugi knjigi, ki zajema obdobje prve svetovne vojne v uvodnih poglavjih o italijanskem iredentizmu oziroma intervencionizmu, zagovarja tezo, da je iredentizem na italijanskih tleh le odraz mnogolične nacionalne retorike po obdobju združitve Italije, ki so jo desetletja gojili ljudski pesniki, nekoliko bolj učinkovito pa profilirali taki duhovi kot sta bila Carducci in D'Annunzio in da gre pri iredentizmu zgolj za drugorazredno komponento nacionalne kulture, ki je pridobila na politični veljavi zahvaljujoč izrednim razmeram, ki so nastopile z izbruhom prve svetovne vojne. Avtor pri tem še dodaja, »da je neoprostljiva napaka fašizma, da je zanikal izvore italijanskega *risorgimenta* in je torej deželo potisnil v drugo svetovno vojno na napačni strani, negirajoč tiste vrednote, ki so leta 1915 prežemale iredentizem, če se strinjamo ali ne. Gre za presojo – zaključuje –, ki seveda ne preprečuje zadržkov pri ocenjevanju razlogov – mnogokrat neplemenitih in nepremišljenih, ki so vodili Salandro in Sonnina, še prej pa Vittoria Emanuela III. k italijanski intervenciji leta 1915 (Apollonio, 2014, II, 639–640).

Italijanski nacionalizem in iredentizem v desetletju pred prvo svetovno vojno

Diskurz o iredentizmu kot možnem razrednem orožju, kot korak k militarizmu, se v prvem desetletju 20. stoletja oziroma v letih pred prvo svetovno vojno v Italiji razodeva zlasti v nacionalističnih revijah *Il Regno*, *Il Carroccio*, *La Grande Italia* in *L'Idea Nazionale*. Po splošnem mnenju zgodovinarjev, ki so se ukvarjali s to problematiko, je v tej fazi italijanskega nacionalističnega gibanja, iredentizem igral odločilno vlogo. Tezo o soočenju in prepletanju nacionalistične in iredentistične struje je z določenimi popravki sprejela tudi Paola Maria Arcari, avtorica dela *Le elaborazioni della dottrina politica nazionale tra l'unità e l'intervento (1870-1914)*¹, še mnogo bolj prodorno in artikulirano analizo pa je pripravil Gioacchino Volpe², ki mu niso ušle meje in dvoumnosti medsebojne nacionalistično-iredentistične povezanosti. Zanj so se dvoumnosti in kontradikcije prenehale v postopnem pomikanju Italije k ambicioznemu cilju »Velike Italije«. Toda iredentizem od teh svojih novih podpornikov in zagovornikov v bistvu ni dobil nobene konkretne vzpodbude za uresničitev svojega »maksimalnega programa«; niti njegova uvrstitev v italijanski politični prostor ni kaj bistveno spremenila videza od iredentizma iz druge polovice 19. stoletja. Obdobje med leti 1908–1910 po njem torej ni toliko pomenilo prenove iredentizma, kolikor razvoja nacionalizma, ki pa mu je iredentizem dajal veliko mero hraniva. Gre pač za iredentizem patriotskega in ekspanzionističnega tipa, za iredentizem »*bon à tout faire*«, ki se brez težav obrača k Tunisu, raje kot pa k Trstu, ali pa iredentizem tipa »*Trento-Trieste*«, ki ni bil kaj dosti različen od prvotnega in se je skoraj v celoti izživel v kaki neškodljivi manifestaciji. V vseh primerih je šlo bolj za verbalni kot pa akcijski iredentizem, ki se je izčrpaval v seriji nepomembnih polemik, ki niso nikoli resno izpostavile vprašanja italijanske zunanje politike.

V letih 1906–1908 je v razvoju nacionalističnega gibanja oziroma iredentizma zaslediti določen zastoj, novega zagona sta v smislu »prebujene nacionalne zavesti« dobila šele z bosansko-hercegovsko krizo, ki je pomenila radikalno prelomnico in sprožila nov val nacionalizma, ki je na določen način kulminiral na I. kongresu italijanskih nacionalistov v Firencah, decembra 1910. Med številnimi referati na kongresu, ki je sicer ob prisotnosti kakih 200 do 300 delegatov iz vrst parlamentarcev, novinarjev, pisateljev oziroma najpomembnejših privržencev nacionalističnega gibanja, potekal od 3.–5. decembra 1910, do določene mere izstopa referat Scipia Sigheleja z naslovom »*Irredentismo e nazionalismo*«, v katerem je postavil razloček med »zgodovinsko-emocionalnim« pojmom iredentizma, ki je obstajal v prepričanju, da je iredentizem tista tendenca, ki

1 Arcari, P. M.: *Le elaborazioni della dottrina politica nazionale tra l'unità e l'intervento (1870-1914)*, II, Casa Editrice Marzocco-Firenze, 1934-XII-1939-XVII. Gre za delo, ki ni le zgodovina nacionalizma, temveč tudi prerez italijanske politične misli, razumljene kot nasprotujočo, vendar napredno potrditev »nacionalne politične doktrine«, ki se ob vrsti pristranskih sintez v polni meri realizira s prihodom fašizma na oblast (Sabbatucci, 1970, 55).

2 Volpe, G.: *Italia moderna 1898-1910*, vol.III., Casa Editrice Le Lettere, Firenze 2002; o formiranju in konceptu nacionalističnih revij *Il Carroccio* in *La Grande Italia* podrobneje Sabbatucci, G.: *Il problema dell'irredentismo e le origini del movimento nazionalista in Italia*. V: *Storia Contemporanea*. Rivista trimestrale di studi storici, II, a. 1., n. 3., 1970, s. 65–76.

stremi po takojšnji vojni z Avstrijo z namenom, da bi osvojili Tridentinsko, Trst in Istro, in pozitivnejšim pojmovanjem, ki priznava, da je njegov cilj obramba italijanskega življa v »neodrešenih pokrajinah« z namenom, da bi ohranili njegov jezik in kulturo za čas, ko se bodo te pokrajine vrnila v okrilje Italije. Iredentizem je torej po Sigheleju del najširšega nacionalnega programa, ki vključuje vsa področja nacionalnega življenja: gospodarstvo, emigracijo, obrambo, zunanjo politiko, zaveznitva itd. Iz tega izvira njegovo prepričanje, da je irendentizem, ki je bil doslej emocionalna komponenta, prerasel v doktrino.

Sighele se je torej zavzel za »nebojeviti« irendentizem, ki naj bi prevzemal in krepil kulturno in ekonomsko poslanstvo v »neodrešenih pokrajinah« ter se upiral pangermanizmu in panslavizmu s finančno pomočjo društev, kakršni sta bili »*Dante Alighieri*« in »*Trento-Trieste*«. Sighelejev koncept irendentizma torej lahko povzamemo v značilnem stavku: »neodrešene pokrajine« moramo gledati kot na našo lastnino, ki pa jo izkoriščajo drugi, vendar moramo paziti, da teh pokrajin ne bodo še nadalje izrabljali in raznarodovali. To je za sedaj vojna, ki jo bomo bojevali!« (Perfetti, 1984, 85).

V tridnevnih razpravah kongres ni izšel iz splošnih okvirov in pustil odprta številna vprašanja: problem irendentizma, vprašanje alternative med protekcionizmom in liberalizmom, italijanska zunanja politika, definicija koncepta nacija in nacionalizem. Dnevni redi o različnih točkah, ki so bili sprejeti na kongresu, so bili rezultat očitnih kompromisov, toda v ospredju je bila vendarle težnja, da bi vzpostavili organizacijske temelje za konstituiranje bodoče stranke, ki pa so jo zaenkrat poimenovali »*Associazione Nazionalista Italiana*« (ANI). Med glasovanjem za ustanovitev nacionalističnega združenja in sprejemom njegovega statuta, se je pojavila zahteva, da bi za besedo »*Nazionalista*« dodali še besedo »*Imperialista*«, ki pa ji je Enrico Corradini nasprotoval zaradi taktičnih razlogov, saj za enkrat ni želel prevzeti skrajnih pozicij z jasno izraženimi monarhističnimi in imperialističnimi konotacijami. Tako je tudi sam predlog o ustanovitvi ANI ostajal v dokaj splošnih okvirih: bodoče združenje bi moralo postati prostovoljni organ nacionalnega življenja zunaj parlamentarnih teles, v vseh družbenih sferah znotraj Italije bi moralo dvigniti svoj glas in vztrajati pri tem, da ni možno zagovarjati razrednih interesov, ko so v nevarnosti nacionalni interesi, da je treba zavreči pomehkuženo tendenco pacifizma in podpirati ustanove, ki stojijo med šolskimi ustanovami in armado (šolski bataljoni, militarizirani liceji, bataljoni prostovoljcev, itd.), v čemer lahko že zaznavamo zametke kasnejših fašističnih ustanov in organizacij (Perfetti, 1984, 91).

Po firenškem kongresu je nekakšno teoretično in programsko sintezo celotnega nacionalističnega gibanja predstavljala brošura Luigija Vallija z naslovom »*Che cosa è e che cosa vuole il Nazionalismo?*« v kateri je avtor opredelil in ločil koncept nacionalizma na eni in patriotizma na drugi strani. Po njem prvega ne bi smeli pomešati z drugim, saj nacionalizem ni le emotivno stanje, nekakšna privrženost do nacije, temveč zmes »principov in vizij«, ki se ne zadovoljuje zgolj z ljubeznijo do domovine, temveč mora ta prerasti v »odločno in močno voljo po mogočni naciji, ki bo kos drugim nacijam za osvojitve njihovih posesti v medsebojni borbi za prevlado«. Nacionalizem je tako zavračal možnost, da bi bili odnosi med narodi urejeni v okviru istih moralnih norm kot odnosi med posamezniki, saj je izhajal iz prepričanja, da je v prvem primeru možno reševati nasprotja le s silo, zatorej naj bi narodi, zapleteni v življenjsko borbo, računali le na svojo moč. Valli tako opravičuje

borbo proti pacifizmu in ponovno zatrjuje, da je v »zavesti italijanskega ljudstva vse tisto kar prinaša s seboj vojna ne le nujno in usodno, temveč tudi plemenito in sveto« (Perfetti, 1984, 98). Nedvomno pa najtehtnejše delo, ki je v tem obdobju izšlo iz nacionalističnih krogov, predstavlja obsežna raziskava Paola Arcarija z naslovom »*La coscienza nazionale in Italia*«³ Šlo je v bistvu za zbirko mnenj in stališč intelektualcev in politikov o najvidnejših nacionalnih problemih Italije, pa tudi o pričevanjih v nacionalističnem tisku ter pobudah nacionalistične dejavnosti v okviru društev »*Dante Alighieri*« in »*Trento-Trieste*«. V tem delu je Arcari zavrnil Federzonijevo definicijo, da je nacionalizem višja stopnja patriotizma, ki je po njegovem emocija, nacionalizem pa doktrina, oziroma dialektični patriotizem. Patriotizem presega nacionalizem s svojim refleksnim gibanjem, saj nosi v sebi intuicijo, navdušenje in junaštvo, ki jih nacionalizem v svojem kritičnem procesu ne more vsebovati. Prihodnost nacionalizma je Arcari videl v možnosti nadaljnjega gibanja ali pa potrebe po transformaciji v pravo in resnično politično stranko, sicer pa je najpomembnejši del njegovega diskurza v povezanosti med nacionalističnim in demokratičnim konceptom. Zanj je bilo lahko vse tisto, kar je bilo povezano z nacionalizmom, hkrati tudi demokratično. Razprava o odnosih med nacionalizmom in demokracijo, ki je izbruhnila čez čas in je privedla do prvega razkola v nacionalističnem gibanju, je v njegovih delih dajala nedvoumne iztočnice in opredelitve. Arcarijevo demokratično prepričanje, ki je izhajalo tudi iz njegove intelektualne formacije in politične preteklosti, ni bilo v nobenem pogledu vprašljivo in dvomljivo ter se je v nadaljnjih razčiščevanjih znotraj nacionalističnega tabora tudi jasno manifestiralo. Na osnovi Arcarijevega diskurza je moč verjeti v demokracijo oziroma demokratične vrednote, s katerimi je izražal zaupanje v napredek in razvoj ter instinktivno nezaupanje do nacionalističnih stremeljenj in pozivov k junaštvu in imperialističnim osvajanjem (Perfetti, 1984, 103).

Po kongresu v Rimu, med 20. in 22. decembrom 1912, ko je gibanje zaradi povsem nedemokratičnega duha zapustilo kakih 30 predstavnikov demokratične skupine s Paolom Arcarijem na čelu in po libijski vojni, ki je pospešila vključitev nacionalistov v politično borbo, je odločno in nepopustljivo krilo nacionalistov v svojo sredino sprejelo skupino tržaških iredentistov (Fauro, Tamaro, Alberti, Xydias) in rimsko skupino okoli revije *L'Idea Nazionale*, ki so skupaj osnovali tako imenovani »imperialistični iredentizem«, katerega najbolj značilni predstavnik je postal Ruggero Timeus-Fauro.⁴

-
- 3 Arcari, P.: *La coscienza nazionale in Italia. Voci del tempo presente raccolte e ordinate da Paolo Arcari*, Milano 1911; P. Arcari je sprva deloval predvsem v katoliških krogih v uredništvu lista *Osservatore cattolico* in postal aktiven član skupine krščanskih demokratov F. Mede. Kljub nasprotovanju italijanski državi zaradi nerešenega »rimskega vprašanja«, pa je bilo čutiti težnje po njihovi skorajšnji vključitvi v njeno družbeno-politično življenje. Dejansko je to tako Arcarija kot mnoge druge katolike postopno privedlo v nacionalistične vode. Ne preseneča torej, da je bil Arcari leta 1910 med udeleženci ustanovnega kongresa italijanskih nacionalistov in da je bil izvoljen v njegov Centralni svet. Akti firenškega kongresa so izšli pod naslovom *Il Nazionalismo italiano. Atti del Congresso di Firenze* (ur. G. Castellini), Firenze, 1911 (DBI, 748–749),
- 4 O Faurovi nacionalistični doktrini tega obdobja zlasti v delih Redivo, D.: *Ruggero Timeus. La via imperialista dell'Irredentismo triestino*, Edizioni Italo Svevo, Trieste 1995; Coceancig, B.: *Ruggero Timeus-Fauro, Parenzo 1920; Un'epoca senza rispetto*. Antologia sulla questione adriatica tra ,800 e primo ,900 (ur. F. Papuccia-F. Cecotti), Trieste 2011, 16–17.

Nacionalistična stremeljenja so v letu 1914 našla plodna tla v novi desno-liberalni vladi Antonia Salandre, ki je predstavljala konec dolge Giolittijeve ere in s tem poskusov, da bi na pragu prve svetovne vojne utrdili liberalni režim s pomočjo dotedanjih praks kompromisov in združevanja različnih parlamentarnih skupin. S svojim antigiolittijanskim programom, ki je bil usmerjen v razbitje liberalno-demokratske koalicije, z zaščito in forsiranjem privatnega kapitala, s ponovno afirmacijo prestiža ustanov, v prvi vrsti monarhije, je Salandra postal stična točka novih slojev oziroma elit, tako intelektualnih kot političnih, hkrati pa je s svojo »nacionalno politiko«, ki je Italijo popeljala v prvo svetovno vojno na strani antantnih sil, užival tudi vso podporo nacionalistov, ki so z milanskim kongresom maja 1914 v italijanskem političnem prostoru postali tista politična sila, ki je usmerjala in uravnavala tok italijanske politike v naslednjem obdobju (Perfetti, 1984, 179; Agnelli, 1994, 20).

Italijanski vstop v vojno maja leta 1915, je bil tako le epizoda oziroma zaključek nezprosne borbe med dvema vladnima konceptoma, ki sta bila v bistvu oba konservativna: bodisi Giolittijev evolucionarni oziroma transformistični, kot tudi avtoritarni Salandrov in Sonninov, ob pomoči nacionalistov ter širokega spektra intervencionistov. Njihovo vodilo se nedvomno kaže v odločitvi, da je potrebno stopiti v vojno, da bi se »polastili nacije« in jo disciplinirali ter podredili birokratskemu in vojaškemu aparatu, ustvarili vojno ekonomijo, ki bi delavske sindikate potisnila na obrobje, omejili liberalne svoboščine in izven zakona potisnili zlasti leve delavske stranke, ki so bile nevtralistične že po tradiciji, tako kot večji del katolikov (Apollonio, 2001, 18).

Če sledimo Salandrovemu programu »*sacro egoismo*«, vidimo, da vsa njegova politika vsebuje začetek dokaj specifične faze oziroma opustitev najboljših tradicij italijanskega risorgimenta zaradi teženj, ki niso imele ničesar skupnega s procesom nacionalne združitve, temveč so obratno stremele k temu, da bi italijansko suverenost vsilile tujim narodom oziroma ljudstvom, ki si jih je želela Italija preprosto podrediti.⁵

Značilnosti tržaškega in istrskega iredentizma

Etnično-nacionalni konflikt v habsburškem Trstu se je ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja vsaj deloma nanašal na predhodna nasprotja med mestom in podeželjem. Trst je kazal določene posebnosti v odnosu do drugih mest cesarstva; njegova družbena sestava je bila bolj kompleksna, v kolikor ni šlo le za italijansko elito, ki je prišla v konflikt s slovenskim podeželjem in mladim slovenskim nacionalnim gibanjem. V tem obdobju je imela italijanska liberalno-nacionalna stranka absolutno premoč, kar je sicer posledica različnih dejavnikov, glavni pa je v tem, da ni bilo v teh letih nobene alternativne sile, ki bi se lahko potegovala za prevlado v mestu. Taktiko, ki jo je nekako do tega obdobja vodila liberalno-nacionalna stranka pod vodstvom Feliceja Veneziana znotraj tržaškega mestnega sveta, lahko povzamemo takole: pri zaščiti italijanskega značaja mesta je posegala po

5 Podrobneje o Salandrovi politiki »*Sacro egoismo*« v: Montanari, M.: *Politica e strategia in cento anni di guerre italiane*, vol. II. Il periodo liberale, t. II., La Grande guerra, Roma 2000; Lipušček, U.: *Sacro egoismo. Slovenci v kreppljih tajnega Londonskega pakta 1915*. Cankarjeva založba, Ljubljana 2012.

skrajnih sredstvih in agresivnem obnašanju, mnogo bolj previdna in taktična je bila pri vprašanih, ki so bila povezana s splošno strategijo iredentističnega gibanja. Dejstvo je, da tržaški liberalno-nacionalni krogi za dosego svojih ciljev niso računali na vstaje in oborožene konflikte, temveč raje na velike spremembe v okviru evropskega *statusa quo*, ki so jim sledili z veliko pozornostjo. Njihova pozornost je bila usmerjena predvsem na balkanski prostor, s tem da F. Venezian ni niti pomislil na kako možnost italijanske aneksije Dalmacije, brezkompromisni pa so bili ti krogi edino v odnosu do tržaških oziroma istrskih Slovencev in Hrvatov. Ko je Ernesto Nathan ob nemirih na Hrvaškem leta 1903 razmišljal o možnosti sporazuma oziroma pomiritve med Italijani in Slovani oziroma med podjarmljenimi narodi Avstro-Ogrske, mu je Venezian odgovoril: »Za nas agitacije tukajšnjih Slovanov nimajo neposrednega pomena. Kakršnokoli je že obnašanje Hrvatov, za nas ni dopustno, da bi razmišljali o sporazumu s Slovani na tržaških tleh. Slovani so za nas vsi enaki z avstrijsko vladavino vred. Nihče ne bo niti opazil, da obstajajo in tu živijo, ko tega režima ne več«. To nepremostljivo partikularistično omejenost tržaškega iredentizma lahko povežemo, kot ugotavlja Angelo Ara, z njegovo nesposobnostjo, da bi lastne probleme uokvirili v širši kontekst jadranske oziroma balkanske politike, ta nesposobnost pa se je reflektirala v celotnem italijanskem iredentizmu ob izbruhu prve svetovne vojne (Ara, 1966, 80–104).

Iredentizem lahko torej v Trstu enačimo s protislovanstvom pa tudi kot opozicijo proti internacionalističnemu socializmu. Obstojijo tudi premise, zakaj se je tržaški iredentizem spremenil v nekakšen jadranski imperializem: teorija, po kateri je bil politični in demografski vzpon slovanskih narodov rezultat državnih mahinacij je posledično vodila italijansko stran do prepričanja, da se je Avstrija s Slovani želela postaviti po robu italijanski ekspanziji na Jadran. Da bi torej preprečili možnost, da bi italijanski Trst izpodrinila ogrska ali pa bodoča srbo-hrvaška Reka, iredentisti niso videli druge možnosti, kot priključitev celotne jadranske obale do Zadra k Italiji (Sabbatucci, 1970, 491).

V prvem desetletju 20. stoletja je jadransko vprašanje z novim besednjakom znova vzpodbudilo pozornost širše italijanske javnosti. Do tega je prišlo zlasti zaradi prispevka določenih intelektualnih krogov, povezanih z najbolj živahnimi kulturnimi strujami v Italiji: zelo plodno je bilo delovanje italijanske avantgarde okoli revije *La Voce* v Firencah, ki je v letih 1908 in 1910 posvetila nekaj številčk italijanskemu problemu v Avstrijskem primorju in objavila prispevke Gianija Stuparicha, Alberta Spainija, Angela Vivanteja in Scipia Slataperja, ki je v tem času zasnoval svojo vizijo »kulturnega iredentizma«, v okviru katerega naj bi italijanski intelektualci tega območja širili v slovanski in germanski svet sodobno italijansko kulturo v skladu z najnaprednejšo evropsko produkcijo. Sicer so jim kulturne in jezikovne ovire preprečevale, da bi prodrli v slovanski svet, a so svojo odprtost do tega sveta kazali s poudarjanjem življenjsko pomembne in neodložljive nujnosti dialoga, z željo po razumevanju tega sveta, ne pa s konkretnim doprinosom novih spoznanj.⁶

6 Revija *La Voce* je bila najpomembnejša in najodmevnejša med italijanskimi revijami tistega časa, bodisi zaradi množice interesov, kakor tudi tematik, ki jih je obravnavala. V času njenega delovanja (1908–1916) je prešla nekaj značilnih faz, med katerimi sta bili nedvomno najpomembnejši prvi dve, in sicer prva od

Na nasprotnem bregu kot S. Slataper in skupina »vocevcev« je bil Ruggero Timeus-Fauro, ki je v bistvu izročilo *risorgimento* povezoval z novim nacionalizmom v duhu nespravljive in manihejske nacionalne konfrontacije. Njegov cilj ni bil neko splošno načelo, temveč veličina in varnost Italije, njena prevlada v Jadranskem morju in njena ekspanzija v Sredozemlju. Zasledovanje tega cilja je impliciralo po eni strani konflikt z Avstrijo, po drugi strani pa zaostritev slovansko-italijanskega nacionalnega konflikta ob vsej jadranski obali, kar je bila za Timeusa neizogibna zgodovinska usodnost. Italijanstvo in iredentizem sta bila zanj sinonima, narodnostno vprašanje pa boj za obstanek, ki se ne more končati s kompromisom oziroma nacionalno spravo, temveč samo z zmago ali porazom italijanskega elementa. Timeusov besednjak, poln nasilja in sovraštva, odraža ne le zaostritev nacionalne borbe v Avstrijskem primorju, temveč tudi novo etično-politično klimo italijanskega nacionalizma, ki je temeljila na preseganju demokratičnih in liberalnih vrednot in se zavzemala za idejo moči in avtoritarne države. Za priključitev Trsta k Italiji se Timeus tako ni zavzemal v imenu uresničitve nacionalne enotnosti, pač pa predvidene imperialistične ekspanzije na Balkanski polotok. Potem ko je analiziral različne oblike slovanske rasti in prisotnosti v Trstu, je prvokrat hipotetično Trstu določil mesto, ki naj bi ga igral v bodočih italijanskih pridobitvah. »Italija lahko osvoji različna ozemlja«, navaja v svojem pamfletu z naslovom »*Trieste*«, »toda ključ za njeno ekspanzijo proti Balkanu in Vzhodu je lahko le Trst«, in zaključuje: »vsem bomo zalučali v obraz naše sanje o imperiju. Želimo osvajati in kaj nas brigajo nacionalne pravice drugih narodov ter mednarodne konvencije, kaj nas briga moralnost naših dejanj!« (Cattaruzza, 2007, 76).

Timeusov protislovanski nacionalizem, ki se je zlasti potenciral po njegovem odhodu v Rim jeseni leta 1911 in njegovem vstopu v krog revije *L'Idea Nazionale*, ni izhajal izključno iz domneve o lastni etnični in kulturni superiornosti, temveč tudi iz pesimističnega prepričanja, da je narodnostni spopad neizogiben in da ima prednost pred ideološko različnostjo. V teku nadaljnjih štirih let študija in sodelovanja pri reviji *L'Idea Nazionale*, se je oblikovala tudi Timeusova politična vizija, razvidna iz njegovih številnih del oziroma člankov, ki so se pojavili na straneh rimskega nacionalističnega tednika in bili ozko povezani s politično aktualnimi dogodki tistega časa ter s tem pomembni pričevalci politične klime v letih pred prvo svetovno vojno. Glede na vlogo žurnalistične

---

decembra 1908 do novembra 1911, ko je na njenem čelu stal Giuseppe Prezzolini, druga faza pa je zajemala čas od leta 1912 do konca leta 1913, ko je vodenje revije prevzel Giovanni Papini. Za razliko od drugih revij in časopisov tistega časa, kot npr. *Leonardo*, *Il Regno*, *Hermes* itd., se je revija *La Voce*, zlasti v svoji prvi fazi od ostalih razlikovala po svoji angažiranosti, načelnosti, intelektualni poštenosti in odgovornosti. Takšen značaj in usmeritev revije sta bila predvsem posledica dokaj širokega in raznolikega kroga sodelavcev, ki so pogosto po svoji kulturni formaciji izhajali iz različnih sredin: Croce, Amendola, Salvemini, Cecchi, Murri, Einaudi, Papini, Soffici, Jahier, Slataper, Vivante in mnogi drugi. S široko paleto svojih prispevkov so ustvarili eno najživahnejših kulturnih glasil tistega časa. Tako se v številkah, enojnih ali dvojnih, tega obdobja pojavljajo številne analize, raziskave s konkretnimi temami in problemi s področja šolstva, italijanskega Juga, vloge izobraženstva v italijanski družbi, pa do vprašanja iredentizma v Avstrijskem primorju. Usodno sta v zaključno obdobje zarezali vprašanja libijske vojne oziroma italijansko-turške vojne, ko je jeseni 1911 prišlo do razkola med Prezzolinijem in Salveminijem, to pa je v naslednjih letih tudi vplivalo na nadaljnjo fizionomijo revije (Guglielmino, S.: *Guida al novecento. Profilo letterario e antologia*, Principato editore Milano, 1971, I/108-I/110); DAI, *Dizionario degli autori italiani*, 1973.

propagande, ki jo je Timeus izvajal s cilji, ki so vzpodbujali vojaški konflikt z Avstrijo za prevlado nad Jadranom, so bile teme, ki jih je izbiral, neločljivo povezane z analizo notranjih problemov Avstro-Ogrske, zlasti nacionalno in balkansko vprašanje, vloga Trsta

Slika 1: Koper, inavguracija spomenika Nazariu Sauru 9. junija 1935 v prisotnosti kralja Viktorja Emanuela III.

Capodistria, monumento a Nazario Sauro inaugurato il 9 giugno 1935 alla presenza del Re Vittorio Emanuele III.

v italijanski imperialistični viziji, s posebno strastjo pa se je loteval slovanskega vprašanja in pri tem seveda zavračal, tako kot že v svojem prvem članku v reviji *La Voce*, kakršno koli možnost pomiritve oziroma kompromisa, ki jo je občutil kot znamenje nacionalne šibkosti in neodločnosti (Redivo, 1995, 117). Dokaj umirjeno in do neke mere spravljivo stališče, ki ga je dve leti poprej izrazil v reviji *La Voce*, je tako ostalo le še spomin. Odslej je šlo, kot je naglašal, za »nenehen boj«, ki je zajel vse sloje prebivalstva in privedel do popolne medsebojne mržnje. Ta »nenormalni položaj italijanskega prebivalstva« ga je vodil v prepričanje, da je spopad med obema rasama neizbežen, saj je rešitev videl le v tem, da v prihodnosti »ena od ras povsem izgine«. Ob koncu naglaša, da bo skoraj zagotovo zmaga pripadala tistemu, ki bo imel na svoji strani zaslombo države; za istrske Italijane je torej obstajala le možnost, da bi se lahko naslonili na italijansko državo in bi se tako znebili, kot se je slikovito izrazil, »slovenskih in hrvaških kmetavzov«, ki so ob češki finančni pomoči in vladni podpori tako nevaren nasprotnik. Timeus je torej v iskanju takih ekstremnih rešitev zavračal možnost po spravi in enakopravnem razvoju obeh etnij in zavzel stališče, da je za preživetje in nacionalni obstoj možna le borba, ki jo je definiral kot »socialni darwinizem«, v tistem času nekakšen modni trend ter v kritični fazi apoteoze nacionalizmov in imperializmov tudi dokaj pogost pojav (Redivo, 1995, 123).

Kot »nega največjih upov nove italijanske generacije« (*una tra le migliori promesse della nuova generazione italiana*) in osebnosti, ki bi jih lahko na istrskih tleh postavili ob bok R. Timeusu-Fauru in S. Slataperju, so nekateri sodobniki videli v Piu Riegu Gambiniju, tvorcu »Istrskega mladinskega fascija« (*Fascio Giovanile Istriano*), ki je nastal v Kopru 1. oktobra 1911 in uredniku lista »*Giovane Istria*« (1913).⁷

Svoje misli in nazore je P. R. Gambini izrazil v reviji »*La Giovane Istria*« oziroma v listih »*Calendimaggio*« in »*Emancipazione*« ter nekaterih javnih nastopih od septembra 1911 do avgusta 1914, med katerimi je bil dokaj odmeven nastop iz leta 1913 pred študenti na neapeljski univerzi, povratniki iz kampanje v Libiji in študijski kolegi iz različnih italijanskih visokih šol. Žal niso ohranjena besedila njegovih govorov, posvečenih G. Mazziniju, ustanovitvi italijanske univerze v Trstu, zlasti pa govorov, ki jih je namenil članom in zaupnikom »Istrskega mladinskega fascija« v Kopru maja 1914.⁸

7 Podrobneje o ideoloških nazorih in dejavnosti P. R. Gambinija v prispevku P. A. Quarantotti Gambini, *Pio Riego Gambini e la fondazione del Fascio Giovanile Istriano (1911)*, Porta Orientale, a. X, 1940 – XIX, n. 6-7, Trieste, s. 158–169; G. Volpe, *Italia moderna*, vol. III., 1911–1914, Firenze, Sansoni 1952, s. 173 in 545–46; P. R. Gambini, *Quattro lettere, pubblicate a cura di P. A. Quarantotti Gambini*, Estratto da »*Pagine Istriane*«, n. 19–20, III serie, 1954, La Editoriale libreria s.p.a, Trieste;

8 O tem sestanku je sicer kasneje poročal eden od udeležencev in njegovih tesnih sodelavcev P. Almerigogna v članku »*Una storica riunione irredentista a Capodistria*«, *Piccolo della Sera*, Trieste 10 maggio 1934 in v njem med drugim navaja, da je P. R. Gambini v atriju palače Tacco zbral okoli sebe cvet koprskje mladine in ji z velikim žarom in zanosom spregovoril o vojni, ki je izbruhnila med Avstrijo in Srbijo ter vzpodbujal mladino, naj bo pripravljena ne neizogibne trenutke, ki prihajajo. Prisotna sta bila tudi garibaldinca Lavezzari in Monti, ki ju je poslala mazzinijanska organizacija iz Ravene. Močno skupino koprškega fascija je mladi Gambini v duhu irredentistične ideologije usmerjal predvsem v bojkotiranje avstrijskih vladnih ukrepov, širjenje paničnih vesti in budno spremljanje dogajanja na italijanskih tleh. Gambinijev nagovor je sicer že 31. decembra 1921 v listu »*Popolo di Trieste*«, opisal tudi L. Ruzzier, ki je na tajnem shodu zastopal piranske somišljenike. Po njegovih navedbah naj bi Gambini predvidel takojšen vstop Italije v vojno proti Avstriji, zato naj bi bila dolžnost mladinskega fascija, da na istrskih tleh dvigne upor oziroma izvaja

V veliki meri se njegova politična nagnjenja in prepričanja razodevajo že v daljšem članku »*Gli orizzonti della »Giovane Istria«*«, objavljenem v istoimenski reviji z dne 6. septembra 1913. V njem med drugim naglaša, da sta se dotlej v nacionalnem življenju istrskih Italijanov izoblikovali dve miselni struji, ki se borita za primat: nacionalno-liberalna in demokratična. Prva naj bi bila po njegovem giobertijevska in cavourjanska, druga pa mazzinijanska oziroma garibaldinska. Vse druge stranke naj bi se naslanjale bolj ali manj na prvi oziroma drugi politični tabor. Gambini sicer poudarja, da njegov krog okoli mladinskega fascia spoštuje vsako politično opcijo, ki iskreno izpoveduje nagnjenost do italijanske nacionalne ideje, vendar je mnogo bolj privržen italijanski demokratični ideji oziroma njunima ideologoma Mazziniju in Garibaldiju. Po nekoliko idealizirani in metaforično obarvani definiciji italijanske demokratične ideje in njene vloge v bodočem razvoju italijanske družbe, Gambini prehaja na aktualno dogajanje in naglaša, da ima njegova generacija pred seboj pomembnejše poslanstvo kot prejšnje generacije. Predvsem mora biti v celoti vključena v svoje novo poslanstvo in dolžnosti, ki so pred italijansko nacijo ter se pri tem spojiti z delavstvom in starejšimi generacijami. Zlasti delavski razred po Gambiniju premore tisto srčnost, ki je najbližja srčnosti mladih generacij, zato sta po njegovem mladina in delavstvo elementa bodočnosti; mladini in delavskemu razredu naj bi bile namenjene tudi zadnje misli Mazzinija in Garibaldija na njuni smrtni postelji (!).

V nadaljevanju Gambini poudarja, da mladi rod v čistem italijanskem demokratičnem duhu z vso pozornostjo preučuje trenutne politične razmere ter podpira rešitve, ki ustrezajo »principom italijanskega značaja in vzgoji revnejših slojev«. Pri tem zavrača kampanilizem, ki ga že najmanj petdeset let proklamira liberalno-nacionalni tabor in se kaže v njegovem zavzemanju za ohranitev istrskega, tržaškega in furlanskega značaja Avstrijskega primorja. »Mi mladi, naglaša Gambini, moramo zavreči vsak separatizem, zato mora biti vsako naše dejanje globoko prežeto z italijanstvom in zato zahtevamo upravno preureditev Avstrijskega primorja. Iz dosedanjih treh provinc je potrebno ustanoviti eno samo s središčem v Trstu in jo ločiti od Slovanov. Prihaja čas, ko bomo pričeli z odločno agitacijo za njeno uresničitev in se v zvezi s tem sprašuje: ali je trializem, oblika nekakšne tretje države južnih Slovanov v okviru monarhije, naša bližnja prihodnost?! Ne pustimo se presenetiti! Pripravimo svoj lastni načrt in zahtevajmo od tega trenutka dalje formiranje pretežno italijanske province okoli Trsta!«.

V nadaljevanju Gambini govori o zahtevah po upravnih razdelitvi Avstrijskega primorja po nacionalnem ključu, kontroli nad občinami in občinskimi proračuni ter mladini polaga na srce naj se seznanja z zaščito in delovanjem kmečkih hranilnic, zadrug in naj povsod tam, kjer obstojijo sekcije mladinskega fascia, ustanavljajo socialne sekcije in vanje vabijo različne strokovnjake, organizirajo predavanja in študijske krožke. In končno, mladino vzpodbuja tudi k temu, da bi prepotovala in s tem temeljiteje spoznala »našo celotno deželo!« Akcija naj bo izvedena brez udeležbe drugih strank, sicer pa naj poteka ob spoštovanju drugih mnenj in idej ter ob toleranci do katerih koli drugih načel. Pri tem

---

sabotažne akcije, ali pa v nasprotnem primeru, da množično emigrirajo na italijanska tla. Sam je tej pobudi, potem ko je sprevidel, da je Italija razglasila nevtralnost, sledil 4. septembra 1914 in se umaknil v Benetke, kasneje pa se je kot prostovoljec vključil v italijansko armado (Quarantotti Gambini, 1954, 4).

pa Gambini ne pozabi poudariti, da ne bodo niti najmanj popuščali pri uresničevanju svojih idej, ki jih čutijo globoko v sebi, »saj bomo poti, ki smo si jo zastavili, sledili do smrti brez oklevanja, ker čutimo, da bodočnost pripada nam!«⁹

ZAKLJUČEK

Mladi krog okoli R. Timeusa-Faura in P. R. Gambinija se je torej vrgel v nacionalno borbo z drugačnim radikalizmom in prepotentnim aktivizmom upornišva in nasilja ter v znamenju novih gesel, kakršno je predstavljala zlasti Italijanska univerza v Trstu, upravna preureditev Avstrijskega primorja in osvoboditev »neodrešenih dežel«. Z novo sposobnostjo vključevanja v družbeno preobrazbo in mobilizacijo nacionalističnih sil se je zdelo, da so sposobni pobirati sadeže družbene preobrazbe, ki se je že napovedovala in dobila svoj konkreten izraz v porajajočem se fašizmu povojnega obdobja.

Skoraj vsi sodelavci in tvorca nekdanjega »vocejanskega« kroga so ob izbruhu prve svetovne vojne oziroma ob vstopu Italije v vojno na strani antantnih sil, prešli na italijansko stran in se bojevali za »svojo domovino« tudi za ceno lastnega življenja. Za nekatere med njimi taka odločitev ni bila lahka: po eni strani so bili pod vplivom avstromarksizma in do konca upali na federalistično preureditev dvojne monarhije, drugi so bili pod vplivom mazzinijanstva in garibaldinstva, (kot npr. Pio Riego Gambini) ter verjeli, da vstop Italije v vojno in vključitev »neodrešenih dežel« predstavlja zaključno fazo italijanskega *risorgimenta*. Za te nekdanje avstrijske Italijane, zlasti za demokratično orientirane iredentiste, pa je »odrešitev« in združitev z Italijo pogosto predstavljala bolečo preizkušnjo njihove platonične ideje o Italiji, tembolj zato, ker se je povojna Italija dokaj hitro soočila s problemi porajajočega se fašizma. Zgolj hipotetično vprašanje, kakšen bi bil njihov odnos do fašizma v primeru, da bi preživel morijo prve svetovne vojne, tako ni niti preprosto niti enoznačno, vsekakor pa lahko k odgovoru nekoliko pripomore dejstvo, da se kot podpisnika manifesta, ki ga je ob izbruhu prve svetovne vojne na mlade Istrane naslovil »Istrski mladinski fascio«, ob Piu Riegu Gambiniju pojavljata tudi Luigi Bilucaglia in Piero Almerigogna ter Luigi Ruzzier, prva dva vidna fašistična voditelja v Istri že v prvem povojnem obdobju.¹⁰

9 La Giovane Istria, Capodistria 6 settembre 1913, n. 2 z naslovnim člankom »*Gli orizzonti della »Giovane Istria«*; v letu 1913 so izšle zgolj tri številke omenjene revije in sicer 6. septembra, 11. in 25. oktobra 1913, letnik 1.

10 Manifest »Istrskega mladinskega fascio« iz leta 1915 je pozival istrsko italijansko mladino na boj za osvoboditev Istre in Julijske krajine izpod avstrijske nadoblasti. Natisnili so ga v tisočih izvodih, ki so jih v obliki propagandnih letakov z letala odvrgli nad večjimi istrskimi mesti. Med podpisniki manifesta so bili poleg P. R. Gambinija še Luigi Bilucaglia, kasneje kapitan in prostovoljec v italijanski armadi, prvi predsednik borbenega fascio (*Fascio di Combattimento*) v Pulju, ki je bil ustanovljen 12. julija 1920 in kmalu postal najvidnejša borbena sila fašističnega gibanja na istrskih tleh, Piero Almerigogna in Luigi Ruzier. Določene simpatije do fašizma so se pri nekaterih Istranih iz republikanskih vrst pokazale že leta 1919. V tem času sta brata Almerigogna iz Kopra še kazala določeno zadržanost do fašizma, h kateremu pa sta dokončno pristopila leta 1922, kot je zabeleženo v listu »*Era Nuova*«. Sicer pa so vse od konca leta 1919 v Istri obstajali tudi demokratični krožki, v katerih so se zbirali nekdanji mladi iredentisti od mazzinijanskih do konservativnih nazorov in v odsotnosti močne nacionalistične stranke ostajali dokaj dezorientirani tudi

Italijanski nacionalizem se po prvi svetovni vojni oziroma po zmagi in uresničenju zaželenega ideala ni umiril, pač pa se je zaostрил in okreplil s svojo nekdanjo protislovensko usmerjenostjo. Politika nacionalne obrambe se je torej tudi po priključitvi k Italiji pojmovala kot edina primerna politika za zaščito italijanstva. Ker zanjo ni bilo več realnih zgodovinskih razlogov, je postala nacionalna obramba formula, ob kateri je bilo mogoče z umetnim poudarjanjem nevarnosti za nacionalno identiteto, zbrati konsenz večine prebivalstva, po drugi strani pa je ta formula pospeševala radikalizacijo v maksimalističnem smislu pri velikem delu tržaškega proletariata in radikalizacijo v nacionalističnem smislu pri slovanskem življu Julijske krajine. V tem napetem in zaostrenem ozračju je našel fašizem plodna tla za svoj razvoj, tako kot skoraj na vseh po vojni priključenih ozemljih, kjer se je lahko še posebej predstavljal kot branilec zmage in njenih sadov (Ara-Magris, 2001, 147).

Zgodovina vzhodne meje, kot v svojem delu »*Sentinelle della Patria. Il fascismo al confine orientale 1918-1941*«, Roma-Bari 2011, naglašaja Annamaria Vinci, torej nudi neko svojo interpretacijo problema tako v svojem najširšem evropskem kontekstu, kot znotraj svoje nacionalne zgodovine. Prehod od liberalne države v fašistično diktaturo je bil dejansko temeljni preizkusni kamen za sožitje med različnimi etnijami, toda že razbitje liberalne države kaže na grenak problem temeljnih izkušenj, izgubljenih priložnosti in »dobre volje« pred nevarnimi ekstremizmi oblastnih organov in armadnih krogov, ki so stremeli k postopni odpravi liberalnih in demokratičnih principov. Tisto, kar lahko označimo s paradigmo izključevanja, se je zlasti na tleh nekdanjega Avstrijskega primorja oziroma poveljne Julijske krajine, začelo naslanjati na čustva sumničenja in prezira, ideja drugega pa je začela veljati zlasti za slovensko in hrvaško prebivalstvo pa tudi za pripadnike socialistične stranke. Vojaški informativni viri so takoj začeli povezovati »boljševistično in slovansko nevarnost« (*il pericolo bolscevico con il pericolo slavo*) ter jo označevati kot potencialnega notranjega sovražnika. Fašistično gibanje v Julijski krajini, zlasti pa v Trstu, je tako v kratkem postalo vozlišče, kamor so se usmerjale druge nacionalistične antislovenske in antisocialistične formacije: v odnosu do njih so zlasti borbeni fasciji s svojo dinamiko in agresivnostjo nenehno naraščali in postajali vzorčen primer tako za Furlanijo kot za Istro, medtem ko je samo fašistično gibanje označeno kot model za celoten nacionalni okvir.

---

v volilni kampanji leta 1921 (A. Apollonio, *Dagli Asburgo a Mussolini. Venezia Giulia 1918-1922*, cit., s. 259–260).

ITALIAN IRREDENTISM AND NATIONALISM – THE HATCHERY OF LATER FASCISM ON THE BORDER

Salvator ŽITKO

The Historical Society of Southern Primorska of Koper, Garibaldijeva 18, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: salvator.zitko@gmail.com

SUMMARY

The Italian national movement had undergone several development phases, and the unification of Italy in 1866 had given rise to Italian irredentism and the tendency to incorporate the »unredeemed lands« along the eastern Adriatic coast into the Kingdom of Italy.

*If until the end of the 19th century the irredentist movement was mostly led by the left wing, in particular by the democrats and republicans, at the beginning of the 20th century its reins were taken over by Giovanni Giolitti's policy of »new liberalism«, i.e. by the nationalist circles of the new bourgeoisie, the court and the army. The Austrian Littoral and Dalmatia were subject to campaigns launched by some nationalist societies, while Italy was home to the societies Dante Alighieri and Trento-Trieste and saw the publication of numerous gazettes and magazines such as *Il Regno*, *Il Carroccio*, *La Grande Italia* and finally *L'Ida Nazionale*.*

*By its first congress in Florence in December 1910, the Italian nationalist movement had become increasingly radical in its claims for strengthening the army and for the incorporation of »unredeemed lands«. In that period, the »unredeemed lands«, in particular those of Trento, Trieste and Istria, saw the formation of specific forms of irredentism. Particularly in Trieste, they were practiced by the liberal and national camp gathered round the magazine *La Voce*, which propagated »cultural irredentism«, on the other. Such aspirations posed a great threat to the Trieste liberal and national camp, and so Trieste irredentism was characterized by the anti-Slavic stance on the one hand and by the opposition to international socialism, which after 1890 relied on the Slavic element in the struggle against the Italian nationalist movement, on the other. A strong supporter of anti-Slavic tendencies was Ruggero Timeus-Fauro, who propagated the idea of the great Italy and its dominion over the Balkan in the spirit of new, aggressive Italian nationalism. The attainment of this goal implied a conflict with Austria on the one hand and the escalation of the Slovene-Italian national conflict along the entire eastern Adriatic coast on the other.*

Keywords: irredentism, nationalism, ethnic-national conflicts, fascism

VIRI IN LITERATURA

- La Giovane Istria.** Capodistria 6 settembre 1913, n. 2, naslovni članek »Gli orizzonti della »Giovane Istria«.
- Agnelli, A. (1994):** L'idea di nazione all'inizio e nei momenti di crisi del secolo XX. V: Pastorelli, P.: Il principio di nazionalità nella politica estera italiana, AA.VV.: Nazione e nazionalità in Italia (ur. G. Spadolini), Roma-Bari, Laterza..
- Apollonio, A. (2001):** Dagli Asburgo a Mussolini. Venezia Giulia 1918-1922. Gorizia, Istituto Regionale per la Cultura Istriana, Libreria Editrice Goriziana.
- Apollonio, A. (2004):** Venezia Giulia e fascismo 1922-1935. Una società post-asburgica negli anni di consolidamento della dittatura mussoliniana. Gorizia, Istituto Regionale per la Cultura istriano-fiumana-dalmata, Libreria Editrice Goriziana.
- Apollonio, A. (2014):** *La Belle époque* e il tramonto dell' impero asburgico sulle rive dell'Adriatico (1902-1918). Dagli atti conservati nell'Archivio di Stato di Trieste, I: Gli anni prebellici (1902-1914). Fonti e studi per la Storia patria della Venezia Giulia; II: La Grande guerra (1914-1918).
- Ara, A. (1966):** L'avvenire di Trieste in un dibattito al Consiglio comunale di Trieste nel gennaio 1913. V: »Il Risorgimento«, Trieste, 80–104.
- Ara, A. – Magris, C. (2001):** Trst, obmejna identiteta. Ljubljana, Študentska založba.
- Arcari, P. (1911):** La coscienza nazionale in Italia. Voci del tempo presente raccolte e ordinate da Paolo Arcari, Milano.
- Arcari, P. M. (1934–1939):** Le elaborazioni della dottrina politico nazionale tra l'unità e l'intervento (1870-1914), II., Firenze, Casa Editrice Marzocco.
- Cattaruzza, M. (2007):** L'Italia e il confine orientale 1866-2006. Bologna, Società editrice il Mulino.
- Cocancig, B. (1920):** Ruggero Timeus-Fauro. Parenzo, Tipografia di Gaetano Coana e figli.
- DAI (Dizionario degli autori italiani) (1973):** Messina-Firenze, Casa editrice G. D'Anna.
- Giuglielmino, S. (1971):** Guida al novecento. Profilo letterario e antologia, Principato editore Milano.
- Lipušček, U. (2012):** Sacro egoismo. Slovenci v krempljih tajnega Londonskega pakta 1915. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Montanari, M. (2000):** Politica e strategia in cento anni di guerre italiane, vol. II. Il periodo liberale, t. II., La Grande guerra, Roma.
- Perfetti, F. (1984):** Il movimento nazionalista in Italia (1903-1914). Bonacci Editore, Roma.
- Quarantotti-Gambini, P. A. (1940):** Pio Riego Gambini e la fondazione del fascio Giovanile Istriano (1911) Porta Orientale, n. 6-7.
- Quattro lettere,** pubblicate a cura di P. A. Quarantotti Gambini, Estratto da »Pagine Istriane«, n. 19-20, III serie, 1954, Trieste, La Editoriale libreria s.p.a..
- Redivo, P. (1995):** Ruggero Timeus. La via imperialista dell'irredentismo triestino. Trieste, Edizioni Italo Svevo.

- Sabbatucci, G. (1970):** Il problema dell'irredentismo e le origini del movimento nazionalista in Italia. V: Storia Contemporanea. Rivista trimestrale di studi storici, I., a. 1, n. 3.
- Un'epoca senza rispetto (2011).** Antologia sulla questione adriatica tra ,800 e primo ,900. (ur. F. Papuccia - F. Cecotti), Trieste.
- Vinci, A. (2011):** Sentinelle della Patria. Il fascismo al confine orientale 1918-1941. Laterza, Roma-Bari.
- Volpe, G. (2002):** Italia moderna 1898-1910. vol. III., Firenze, Casa Editrice le Lettere.